

Dr. Cris Mayo

Strpnost, ki si ne upa izreči svojega imena

UDK: 37.015.4

Prispevek avtorice Cris Mayo je ponatis poglavja, ki je bilo objavljeno v monografiji *Democratic Dialogue in Education: Troubling Speech, Disturbing Silence* (ur. Megan Boler, New York, 2004). Prispevek objavljamo z dovoljenjem založbe *Peter Lang Publishing*.

Dr. Cris Mayo, izredna profesorica, University of Illinois, Združene države Amerike;
e-naslov: cmayo@illinois.edu

Zadnje čase sprašujem homoseksualne fakultetne študente, kakšne izkušnje so imeli v javnih šolah. Kaže se mi vzorec čudno protislovnih odgovorov, ki v resnici sploh niso protislovni. Vprašam: »So vas zaradi vaše homoseksualnosti kakor koli nadlegovali?« Mnogi sogovorniki začnejo odgovarjati nekako tako: »Ne, niso me nadlegovali. Tisto, kar se je dogajalo, ni bilo nič posebnega, nič nenavadnega.« Potem ko svoje izkušnje opredelijo kot nekaj navadnega, začnejo pripovedovati, kako so jih nadlegovali učitelji in učenci, kako so jih učenci nadlegovali v pričo učiteljev, ki sploh niso ukrepali, in kako so bili izpostavljeni telesnemu nadlegovanju. Presenetljivo je, da takšno vedenje, čeprav poudarjajo, da so ga pričakovali, in ga po razmisleku celo označijo za nesprejemljivo, razumejo kot normalno in nevredno omembe. Kakor je dejal neki mladenič: »Proti temu [homoseksualnosti] ni imel nihče nič, vendar tudi nihče ni govoril o tem.« Potem je dejal, da se »morda« spominja »ene same slabe stvari«. V resnici so mu drugi učenci zabili glavo v garderobno omarico, ker so mislili, da je gej, vendar je rekel: »To dejanje se mi ni zdelo prehúdo.« Poleg dejanj drugih učencev sogovorniki izpostavljajo tudi molk uradnih oseb, pomanjkanje informacij ter pozornosti učiteljev in šolskega vodstva na homofobni govor in dejanja. Seveda so v vseh njihovih šolah veljale politike za varstvo učencev pred nadlegovanjem. Nobena šola pa ni imela politike, ki bi izrecno varovala učence iz spolnih manjšin. Tako je bilo med drugim problematično, da šolska skupnost govora, ki je nadlegoval učence iz spolnih manjšin, ni razumela kot nadlegovanje. Homoseksualni otroci naj bi homofobni govor preprosto pričakovali. V tem članku trdim, da lahko homoseksualci kljub varovalnim politikam še vedno pričakujejo homofobijo, ker jo hrani struktura družbenih ustanov in praks. Neuspešni so tudi politike in pravila, ki so izrecno namenjeni varstvu učencev iz spolnih manjšin, saj jih še vedno oblikujejo ustanove, ki skušajo privid sprejemljivosti spolnih manjšin doseči z vpeljevanjem pravil vedenja, osredotočenih na delovanje posameznikov. Čeprav se dejanja posameznikov kaznujejo, šole kot ustanove ohranjajo prakse, ki so v bistvu diskriminacijske.

Politike, ki jih obravnavam v tem članku, kažejo na namerno kratkovidnost, ki še vedno prevladuje, čeprav učence iz spolnih manjšin in druge učence javnih šol na videz varuje. Podkrepiti skušam trditev, da so politike usmerjene v

preprečevanje resničnih sprememb, saj se osredotočajo na preprosta, reakcijska pravila namesto na obsežne spremembe učnih načrtov in družbenih praks. Razmislek o tem, da dodajanje novih pravil rabi le zaviranju širših sprememb, bom podala v analizi nediskriminacijskih politik v Massachusettsu in Marylandu, ki med poukom omejujejo predstavljanje zadev, povezanih s spolnimi manjšinami. Nato bom pretresla razsodbo v primeru *Saxe proti šolskemu okraju State College*, ki je v Pensilvaniji razveljavila kodeks, katerega določila so zagotavljala širok nabor varovalnih ukrepov na področju govora. S temi primeri bom pokazala, da si politike bolj kakor za spodbujanje učenja in skupnosti prizadevajo za obvladovanje govorcev. Pravila in razsodbe o pravilih še naprej namerno utišujejo in trivializirajo učence iz spolnih manjšin. Utišanje zahteva celo dan molka, najbolj priljubljena javnošolska demonstracija zoper homofobijo. Čeprav si je ob namerenem molku, ki ga zahteva dan molka, težje predstavljati, kakšna bi bila videti živahna skupnost raznolikih spolnih usmeritev, trdim, da namerno samoutišanje produktivno opozarja na neproduktivni molk, ki ga skušajo izsiliti politike.

Vljudni govor in molk v učnih načrtih

Čeprav sovražni govor povzroča precejšnjo škodo, moramo širše razmisliti o kontekstu, v katerem se pojavlja, in o tem, da se pravila vedenja po navadi osredotočajo na ravnanje posameznikov. Sicer se lahko vdamo skušnjavi in rečemo, da navsezadnje vsi zakoni in pravila od posameznikov zahtevajo samoobvladovanje v dobro skupnosti, toda zakoni in pravila zadevajo tudi položaje, v katerih se posamezniki odločajo za delovanje. Posamezna nadlegovalna dejanja v javnih šolah so tako škodljiva, ker se pojavljajo v kontekstih, v katerih prevladujoči homofobiji ne botruje le ravnanje posameznikov, pač pa tudi institucionalne ureditve. Šole se ne posvečajo zadevam, pomembnim za učence iz spolnih manjšin in za vse druge učence, ki se zanimajo za spolnost. Učencem iz spolnih manjšin hkrati škodujeta uradni molk in nadlegovalno govorjenje. Zaradi uradnega molka v učnih načrtih se ne morejo ustrezno odzvati na homofobne besede drugih učencev in šolskih uslužbencev. Zdi se, da je vir njihovih težav nadlegovalno govorjenje, uradnega molka pa se pozornost, namenjena nadlegovanju, po navadi ne dotakne. Nezastopanost v učnih načrtih in pomanjkanje zagovornišva med nosilci avtoritete je s pravili, ki obvladujejo vedenje posameznikov, denimo z zasilnimi ukrepi, kakršni so govorni kodeksi, težje odpraviti. Tako lahko šolski okraji s prepovedmi nespoštljivega govora sicer najhitreje ukrepajo, a kodeksi sami po sebi ne zadostujejo. Še bolj problematično pa je, da se politike, katerih izrecni namen je zavarovanje spolnih manjšin pred nadlegovanjem, vse bolj razlaga in izrablja za izključevanje zadev, povezanih z geji in lezbijkami, iz javnih šol. Skrbno uprizarjanje vljudnega govora je vse prepogosto edini način spreminjanja šolskega okolja. Nekaj govorjenja se res zaduši, toda študenje vseh spolnih usmerjenosti še naprej jasno slišijo, čutijo in izkušajo izključevanje iz učnih načrtov, izobraževalnih in družbenih virov.

Ker so pravila vljudnosti in vedenja tako tesno povezana s spodobnostnimi praksami, ohranjajo razmerja nadvlade, in sicer tako, da preusmerjajo pozornost s strukturnih neenakosti na primere družbenega občevanja. Ne trdim, da strukturne neenakosti in družbeno občevanje niso povezani. Le da pravila vedenja zaobhajajo resnično neenakost in ustvarjajo prostor vljudnosti, v katerem težave, povezane z neenakostjo, na videz niso tako pomembne kakor drugje. Nevljudni govor postane torišče neenakosti in s tem kraj, kamor politika usmerja svojo pozornost. Politike se najbolj posvečajo govoru posameznika, s čimer delovanje v celoti pripišejo govorcu. Kakor piše Butler: »Prav možno je, da skuša takšna redukcija delovanja moči na dejanja subjekta omiliti tesnobo in težave, nastale med življenjem v sodobni kulturni zagati, v kateri ne zakona ne sovražnega govora ne izreka zgolj posamezni subjekt.« (1997, str. 80) Medtem ko je sledenje množici operacij v celi vrsti ustanov in razmerij, ki ustvarjajo pristranskost, lahko težavno, pa je lažje odkriti pojave pristranskosti v posameznih govornih dejanjih. Tako je namen kodeksov iskati in ustavljati nevljudni govor ter z njegovo odstranitvijo vzpostavljati vljudno skupnost.

Govorni kodeksi in druge politike vedenja, ki vpeljujejo v šole vljudnost, vidijo izvor neenakosti v posameznem govorcu in s tem, da vsem pripadnikom šolske skupnosti predlagajo drugačne oblike medsebojnega ravnanja, ne zagovarjajo zgolj boja proti govoru z govorom. Politike, ki skušajo oblikovati vljudne subjekte, zagovarjajo upiranje izrazom družbenih neenakosti s prakticiranjem družbene spodobnosti. Vljudnost torej ni praksa, ki bi omogočala razpravo med različnimi, temveč praksa, ki razlike zakriva. Poleg tega vljudnostne prakse, na primer raba pravih besed za naslavljanje manjšinskih skupin in obzirno govorjenje, omogočajo ljudem, ki nadvladujejo, da varujejo vir svoje nadvlade. Ker ohranjajo videz kultiviranosti in obzirnosti, se zdi, da so za neenakosti manj odgovorni. Ker so si pričarali vtis, da so seznanjeni z zadevami, povezanimi z raznolikostjo, lahko gojijo samopodobo ozaveščenih svetovljanov, nekakšnih turistov v neenakosti, ki se nikoli ne soočijo s tem, koliko njihova lastna zaposlenost z izgovarjanjem pravih besed ohranja neenakost, ki jo znajo v pogovoru zaobiti. Skratka, pravila govora in vedenja omogočajo le privid enakosti in spodbujajo ljudi k prepričanju, da so se z rabo pravih besed neenakosti v resnici postavili po robu, ne da bi bistveno spremenili svoje ravnanje. Opustitev žaljivega govora torej ni edini učinek protidiskriminacijskih politik. Poleg tega tudi preprečujejo izobraževanje o perečih vprašanjih. Dalje, če se posamezni delovalec ne vede pravilno, ima pooblastila za razsojanje o prekrških država. Butler pravi, da »država ustvarja sovražni govor« in ga potem nadzoruje na načine, ki problematično krepijo razmerja moči med posameznikom in državo (1997, str. 83). Ne le da država ne deluje v interesu nadlegovanih. Njena moč ustvarja tudi kategorije varstva in identitete ter pogoje za to varstvo, med katerimi se je težko znajti.

Vsaj v dveh zveznih državah, Massachusettsu in Marylandu, so zakoni, ki skušajo učence in učenke gejevske in lezbične usmerjenosti zavarovati pred nadlegovanjem, nalašč oblikovani tako, da z njihovo pomočjo v javne šole ni mogoče vpeljevati učnega gradiva, ki predstavlja geje in lezbijke v pozitivni luči. Z drugimi besedami, obe zvezni državi hočeta nadlegovanje preprečiti s

strpnostjo, ki si v učnih načrtih ne upa izreči svojega imena. V Marylandu so odvetniki državnega šolskega odbora izrazili zaskrbljenost, da bi lahko šolske protidiskriminacijske politike zaradi »tehnične napake« v svojem besedilu v javne šole zanesle preveč informacij o homoseksualnosti. Protidiskriminacijski zakon, ki ga je marylandska državna skupščina sprejela leta 2001 in je prepovedoval pristranskost do gejev in lezbijk, je poudarjal, da javnim šolam ni treba »promovirati katere koli oblike spolnosti ali vključevati katere koli spolne usmeritve v učni načrt« (Desmond 2002, str. 2 B). Podobno kakor Helmsovo dopolnilo iz leta 1980, ki je prepovedovalo dodelitev zveznih sredstev za vsakršen pouk o aidsu, ki bi promoviral homoseksualnost, v resnici pa so ga le izrabljali za odtegotanje sredstev gejevskim organizacijam, marylandski zakon z govorico poštenosti namiguje, da v učnem načrtu ne bo prostora za nobeno spolno usmerjenost. Pouk o družinskem življenju seveda še naprej promovira heteroseksualno zakonsko zvezo. Člani šolskega odbora so razpeti med poskusi, da bi gejevske in lezbične učence in učenke zavarovali pred nadlegovanjem, k čemur jih zavezuje državna protidiskriminacijska politika, ter previdnostjo, da ne odprejo luknje, skozi katero bi bilo mogoče v učne načrte uvajati gejevske in lezbične teme. Poleti 2002, v času pisanja tega članka, skušajo skupaj z odvetniki zagotoviti, da se v njihovih pravilih ne bi ponovila »napaka«, ki bi lahko teme, povezane z geji in lezbijkami, zanesla v učilnice (Desmond 2002, str. 2 B).

Tudi v Massachusettsu so zakonodajni organi skušali preprečiti diskriminacijo, uperjeno proti lezbijkam, gejem in biseksualcem, ter hkrati omejiti predstavljanje spolnih manjšin v učnih načrtih. Ko so v okviru zakona o enakih možnostih sprejeli protidiskriminacijsko politiko, ki je zajemala tudi spolne usmeritve, so vanjo uvrstili člene, ki so omejevali obseg predstavljanja gejevskih in lezbičnih tem v učnih načrtih. Država zdaj zahteva, da se šole začnejo z »aktivnimi ukrepi« posvečati preprečevanju diskriminacije na podlagi spolne usmeritve. Osnutek zakona je od šol zahteval, da »ukrepajo proti« pristranskosti v učnem gradivu, po popravkih, ki jih je v zakon vnesel šolski odbor, pa morajo šole pristranskost in stereotipe o spolnih usmeritvah »uravnovežiti in kontekstualizirati« (Gehring 2000, str. 23). Drugače povedano, čeprav morajo šole učence zavarovati pred pristranskostjo, uperjeno proti homoseksualcem, morajo nekaj učnega časa odmeriti tudi pojasnjevanju pristranskosti same. Neki zagovornik spolnih manjšin, ki je kritiziral poziv k temu, da bi morala spolna usmerjenost uživati posebno vrsto varstva, pri kateri bi v učnih načrtih prišli do besede tudi nasprotniki homoseksualnosti, je pripomnil: »Uravnotežene obravnave rasizma ne zahteva nihče.« (LaFontaine, citirano v Gehring 2000, str. 23) Po spremembah osnutka pravil – ta osnutek je zdaj državni zakon – za spolno usmerjenost tudi ne velja več neka zahteva, ki jo je še vedno treba izpolnjevati v zvezi z rasnimi manjšinami in spolom: učni načrti »naj posameznike obeh spolov ter iz manjšinskih skupin prikazujejo v 'širokem naboru pozitivnih vlog'« (Gehring 2000, str. 23). Medtem ko morajo biti v učnih načrtih primeri in predstavitve raznoliki glede na raso, etnično pripadnost in spol, ni nobene zahteve po tem, da bi se vanje uvrstile predstavitve gejev, lezbijk, biseksualcev in transspolnikov. Če se šole vseeno odločijo za predstavitev spolnih manjšin, morajo predstaviti tudi ljudi, ki homoseksualnosti nasprotujejo. Torej,

čeprav je namen politike dejavno ukrepanje proti pristranskosti, je Massachusetts zato, da bi bil videti pošten, odprl učne načrte predstavitvam pristranskosti proti spolnim manjšinam. Ti primeri kažejo najmanj hudo notranjo razdvojenost oblikovalcev politik, ki se zavedajo, da lahko šole kazensko odgovarjajo zaradi diskriminacije proti mladim pripadnikom spolnih manjšin. V najslabšem primeru pa je iz politik vključevanja še vedno razbrati željo po omejevanju varstva in predstavitve spolnih manjšin. Nazadnje, ker so šole prepovedale diskriminacijo proti spolnim manjšinam, a teh niso uvrstile v učne načrte, se jim ni treba posvečati poglobljenim razpravam o tem, zakaj je homofobija tako razširjena, kaj pomeni biti član spolne manjšine in tako naprej. Uradni molk lahko učinke homofobnega nadlegovanja nadaljuje tako, da trivializira izkušnje spolnih manjšin ter omejuje predstavljanje zadev, povezanih z njimi.

Pristranskost kot navadna neprijaznost

Sodišča povzročajo težave tudi tistim šolam, ki se s svojimi politikami zavzeto posvečajo predstavitvi široke raznolikosti učencev. Pred nedavnim je neka razsodba pokazala, da uvajanje protinadlegovalnih politik, ki omejujejo govor, ne bo zlahka rešilo zaskrbljenosti v zvezi s kazensko odgovornostjo v primerih nadlegovanja. V primeru *Saxe proti šolskemu okraju State College* je sodišče prepovedalo široko zasnovano protinadlegovalno politiko in govorni kodeks, ki sta med drugimi varovala tudi učence iz spolnih manjšin, ker naj bi nadlegovanje pojmovala preširoko. Sodišče je menilo, da je šolski okraj pri omejevanju svobodnega govora prekoračil svoja pooblastila, tožnika pa je konkretno skrbelo predstavljanje homoseksualnosti v učnem načrtu. Saxe je povsem odkrito povedal, da želi preprečiti, da bi se spoštovanje do homoseksualnosti sprevrglo v šolsko zadevo. Tožbo je vložil, ko je spoznal, da »želi šolski okraj promovirati homoseksualnost« in da šola upravlja videoposnetek, ki »pozitivno prikazuje, kako se učitelji ukvarjajo s homoseksualnostjo« (Zardnike 2001, str. A 10). Kakor piše v njegovi pritožbi na sodišče, se s sinovi »/.../ odprto in iskreno pripoznavajo za kristjane. Verjamejo in njihova veroizpoved uči, da je homoseksualnost greh. Tožniki tudi menijo, da imajo pravico spregovoriti o grešni naravi in škodljivih posledicah homoseksualnosti.« (Saxe, citirano v primeru *Saxe proti šolskemu okraju State College*, Pritožno sodišče ZDA za tretje okrožje, str. 2) Tako bi vsak kodeks, ki bi skušal skupnost obvladovati z izključevanjem govora, nujno izključil Saxove sinove, saj jih njihova veroizpoved zavezuje h govorjenju proti homoseksualnosti.

Primer Saxe je del širšega trenda konservativnega nasprotovanja večkulturnosti, protidiskriminacijskim politikam za vključevanje homoseksualcev ter predstavljanju raznovrstnih tem, povezanih z manjšinami, v šolah in popoldanskih šolskih programih. Na primer, konservativci, ki trdijo, da zgodovinsko-politična specifičnost večkulturnega izobraževanja poudarja družbeni razkol in zanemarja skupne točke, zagovarjajo osebno vzgojo. Konservativci bi raje videli, da bi se učenci učili vrednot brez konkretnega konteksta in spoštovanja brez konkretnega

cilja, kakor da se izobražujejo o zatiranju. Konservativne skupine vse bolj nasprotujejo javnošolskim politikam, ki učijo strpnost. Trdijo: »S programi, ki naj bi v javnih šolah učili strpnost, se v resnici promovira in spodbuja homoseksualnost.« V imenu strpnosti »/.../ so homoseksualni aktivisti ugrabili naše šole. Če se ne zavzamemo zase, bomo to bitko izgubili.« (McCain 2002, str. A 6)

Ne glede na Saxove namene in konservativne odzive na protidiskriminacijske politike je sodišče razsodilo proti vedenjskemu kodeksu, ker ni razlikoval med nadlegovalnim govorom in neprijetnim govorom, kakršnega zakon ne varuje. Kakor je dejal sodnik Samuel A. Alito ml., »v preteklosti so sodišča že razsojala, da vzdevki, ki koga čustveno prizadenejo, ter navadni 'neprijaznost in nesramnost' ne kršijo določil o nadlegovanju« (Pritožno sodišče ZDA za tretje okrožje, *Saxe proti šolskemu okraju State College*, str. 7). Z drugimi besedami, šolski okraj je skušal svojo odgovornost omejiti tako, da je prepovedal govor, ob kakršnem je učencem neprijetno, ter s tem opredelitev neprijetnosti raztegnil čez mejo zakonske opredelitve nadlegovanja. Sodišče je podprlo skrb okrožja za odgovornost, vendar je poudarilo, da šolski kodeksi ne morejo imeti širšega obsega kakor protinadlegovalni zakoni. Tako je sodišče odločilo, da bi se bilo treba skrb za odgovornost posvetiti z ožjo vedenjsko politiko, ki bi upoštevala tedanjo zakonodajo o nadlegovanju.

Okraj je vztrajal, da se ni zgolj izogibal kazenski odgovornosti in da je s svojo politiko skušal spodbuditi razvoj pravične šolske skupnosti, v kateri bi vladala enakost. S kodeksom je hotel preseči problematiko nadlegovanja in kazenske odgovornosti ter vsem učencem zagotoviti celostnejše varstvo. Sodnik Alito je odvrnil, da kodeks »/.../ ne upošteva Tinkerjeve zahteve, da sme šola govor prepovedati šele na podlagi razumno utemeljenega mnenja, da bo povzročil dejansko in znatno motnjo«. Poleg tega ta politika zadeva govor, katerega »namen in učinek je motenje izobraževanja ali ustvarjanje sovražnega okolja«, in bi lahko zato kaznovala tudi govor, ki skuša motiti, a dejansko ne moti (Pritožno sodišče ZDA za tretje okrožje, *Saxe proti šolskemu okraju State College*, str. 7). Po mnenju sodišča politika ne sme kaznovati namena, ampak samo učinek. Nadalje, ker določilo politike vsaj na videz ne zahteva ne dokaza o resnosti ne o razširjenosti »sovražnega okolja«, bi s tem izrazom lahko označili vsak govor o kaki osebni lastnosti, ki bi s svojo vsebino koga užalil. Tej oznaki bi lahko ustrezal velik del politično in versko »angažiranega« govora: oddelek politike z naslovom Opredelitve uvršča med primere nadlegovanja »negativni« in »poniževalni« govor o spornih temah, kakršne so »rasni običaji«, »verska izročila«, »jezik«, »spolna usmerjenost« in »vrednote«. Če ni realne nevarnosti, da bo takšen govor povzročil bistveno motnjo, je zavarovan s pravicami, ki jih imajo učenci po prvem ustavnem amandmaju. (Pritožno sodišče ZDA za tretje okrožje, *Saxe proti šolskemu okraju State College*, str. 11–12)

Tudi če se strinjamo, da je zadevna politika precej široka (čeprav njeni oblikovalci trdijo, da je zasnovana po zgledu državnih in zveznih politik), izraz »bistvena motnja« pomeni, da bi smela šolska politika regulirati govor šele, če bi bilo užaljenih veliko ljudi. Javne šole so trenutno polne homofobije, a to za zdaj še ne velja za zadostno motnjo, da bi morala večina učiteljev in administratorjev

kakor koli ukrepati. Za mlade iz spolnih manjšin in tiste, ki jih drugi zaznavajo kot take, te motnje niso problematične, ker bi na splošno veljale za motnje, pač pa zato, ker veljajo za popolnoma normalno stanje.

Upoštevajoč, da so kodeksi edini odziv na homofobijo in pristranskost, se učenci iz njih vendarle naučijo, da je nekatere stvari vredno zavarovati s kodeksi, druge pa ne. A tudi, če kodeksom priznamo, kar jim gre kot kazalnikom pomembnosti, sami po sebi ne zadostujejo. Poleg vsega drugega kodeksi, morda v nasprotju z nameni svojih snovalcev, učijo, da je sledenje pravilom iz kodeksa že tudi posvečanje težavam skupnosti in raznolikosti. Kodeks nadomešča takšno občevanje, kakršno bi morda potekalo po njegovih določilih, in lahko s tem prepriča lene, da se zadovoljijo že z njegovo uvedbo. Kakor sem že opisala, protidiskriminacijske politike v Marylandu in Massachusettsu nadomeščajo bolj poglobljeno izobraževanje šolske skupnosti, hkrati pa v učnih načrtih prepovedujejo bolj celostno pokrivanje zadev, povezanih z geji in lezbijkami. Navsezadnje, uvedba protidiskriminacijske varovalne politike še ne konča diskriminacije. V učnih načrtih vlada bučen molk, ki vsem učencem namiguje, da si nekateri ljudje na šoli ne zaslužijo, da bi se o njih govorilo, in da so tudi med tistimi, ki bi mlade iz spolnih manjšin radi zavarovali, nekateri pripravljeni za varstvo uporabiti skupnostni sporazum o vljudnem molku.

Sicer drži, da morajo biti izobraževalna okolja polna izzivov in nestrinjanja, pa vendar je osupljivo, da nasprotnikov vključevanja členov proti diskriminaciji na podlagi spolne usmeritve v šolske politike ne zanimajo prizadevanja za lajšanje položaja mladih iz spolnih manjšin ter kritično obravnavo pristranskosti v šolah. Opisani poskusi vključevanja zahtevajo vsaj toliko izključevanja, kolikor ga skušajo preprečiti. Razsodba v primeru Saxe je pripomogla k prihodnjim upravičitvam izključevanja, saj obravnava homofobijo kot trivialno nesramnost. S tem da zatiranje imenujemo nesramnost in neprijaznost, prezremo zgodovinsko dejstvo, da se izključevanje ne skriva v nesramnosti, pač pa v prijaznosti. Vljudnost tako nekdanj kakor zdaj pomeni »ne izreči vsega, kar hočeš« ali neomenjanje kočljivih tem v povezavah, v katerih bi povzročile nestrinjanje. V praksi vljudnosti, ki je povzročala predvsem otopevanje, se je družbeni razkol nemoteno nadaljeval v pozornem krčenju obsega dopustnega govorjenja. Konservativna desnica se s svojim aktualnim obratom od strpnosti in vljudnosti v resnici odziva na poskus leve, da bi strpnost in vljudnost na novo opredelila kot vključevanje tem, ki včasih niso spadale v omikano družbo. Prizadevanja za odstranitev zatiranja iz javnega občevanja s pomočjo govornih kodeksov uporabljajo orodje, ki za naloge, povezane z vključevanjem, ni primerno; orodje, ki razlike, še celo namerno provokativne razlike, o katerih tečejo ostre razprave, udomačuje in jih izkoreninja iz občevanja.

Težava šol, ki se skušajo izogniti kazenski odgovornosti za nadlegovanje učencev iz spolnih manjšin (in navsezadnje vseh učencev), je v tem, da morajo zasnovati kodekse, ki ne motijo običajnega šolskega molka o lezbijkah, gejih, biseksualcih in transseksualcih. Ta zagata je tako huda predvsem zato, ker strpnost in vljudnost brez opredelitve, kakšne vrste sta in komu sta namenjeni, ne varujeta nikogar. Po drugi strani pa lahko šola s preširoko opredelitvijo razširi

varstvo učencev onstran zakonskih meja, kakor je spoznal šolski okraj v primeru Saxe. Okraj je skušal dokazati, da je ta presežek nekaj dobrega, saj so šole zaradi mešanice raznolikosti in mladosti še posebno ranljiva okolja, v katerih morajo vladati strožja merila vedenja od tistih, ki jih narekujejo protinadlegovalni zakoni. Toda popolnega izobraževanja o pristranskosti in proti njej ne zagotavljata ne strah pred kazensko odgovornostjo ne želja po tem, da bi nadlegovanje ustavili s preprostimi kodeksi. Utišati grde besede ni dovolj. K izobraževanju spadajo tudi razlage in raziskovanje, zakaj je homofobna pristranskost v javnih šolah tako zelo prisotna. Če bi dosegli, da se učenci vpricho učiteljev ne bi izražali homofobno, in s tem gorečo homofobijo vsaj prikrili, bi bilo seveda nekoliko bolje, a to iz javnih šol ne bi odpravilo skoraj popolnega uradnega molka o spolnih usmeritvah.

Izrekanje čarobnih besed

Zaradi uradnega molka so šole sovražno naravnane tako do mladih iz spolnih manjšin kakor do tistih, ki za takšne zgolj veljajo. Leta 2001 je raziskava ozračja v šolah, ki jo je izpeljala Mreža gejevskih, lezbičnih in heteroseksualnih izobraževalcev,¹ pokazala, da je 99,9 % vseh izprašanih učencev v šoli slišalo homofobne pripombe (Kosciw in Cullen 2001, str. 7). Homofobne besede škodujejo učencem vseh spolnih usmeritev, saj iz strahu, da bi jih kdo ozmerjal z geji ali lezbijkami, previdno izbirajo svoje vedenje. Po izsledkih Ameriškega združenja žensk na univerzah² je pripisovanje homoseksualnosti edina oblika nadlegovanja, ki skoraj enako vpliva na fante in dekleta. Da bi jih obtožba homoseksualnosti »zelo prizadela«, je namreč izjavilo 74 % fantov in 73 % deklet (Ameriško združenje žensk na univerzah, 2001, str. 1). Iz teh primerov bi moralo biti jasno, da je uradni molk o mladih lezbijkah, gejih, biseksualcih in transspolnikih prisoten v ozračju nenehnega nadlegovanja in govora. Toda vodstva šol žal pogosto ne razumejo ne odtenkov tega govora ne njegove resnosti.

Med neko mojo raziskavo šolskega ozračja, v katerem živijo učenci iz spolnih manjšin, je neki ravnatelj izjavil, da je sicer slišal protigejevske pripombe, a da je bilo to večinoma zmerjanje med prijatelji iz podeželskega okolja – torej govor, ki ga pravzaprav ni mogoče preprečiti. Dodal je še, da se takšne besede nikomur ne zdijo žaljive, saj so jasno namenjene prijateljem, četudi v zafrkljivem duhu. V nekem poznejšem intervjuju je neki drug šolski administrator podobno komentiral kontekst »homofobnih« zmerljivk na svoji šoli. Prijatelji so si pogosto izmenjevali besede, kakršni sta »peder« in »homič«, a on je podobno kakor prvi komentator vztrajal, da teh besed nihče ne jemlje resno, ker so namenjene samo prijateljem. Toda ne glede na to, ali so besede namenjene prijateljem ali ne, učenci vedo, katere besede moraš uporabiti, če hočeš narediti škodo. Tudi če se z njimi med seboj zbadajo prijatelji, lahko drugi učenci kontekst zbadanja razumejo drugače.

Ni si težko predstavljati, da dobi učenec iz seksualne manjšine, ki zasliši zmerjanje med prijatelji, dokaj jasen občutek, da »pederstvo« ni nekaj, k čemur

¹ Gay Lesbian and Straight Educators Network

² American Association of University Women

bi kazalo stremeti. Zaradi tega in še dejstva, da učitelji in administratorji učencem prepovedujejo rabo nekaterih poniževalnih pojmov, besede, ki žalijo spolne manjšine, pa dopuščajo (ali jih uporabljajo celo sami), se prav vsi učenci naučijo, da so nekatere žaljivke primerne. In ko so »žaljivke« primerne, v resnici sploh niso več žaljivke, pač pa sprejemljivi opisi ljudi, ki ti niso všeč. Izboljšanja šolskega ozračja ni mogoče doseči le s prepovedjo besede ali s široko zastavljeno zapovedjo v kodeksu, da je treba tolerirati vse učence, še posebno, če se v resnici ne spremeni nič drugega. Če bo učiteljem in administratorjem še naprej preveč neprijetno, da bi v učne načrte uvrstili teme, ki zadevajo mlade iz spolnih manjšin (pa tudi vse druge mlade, ki jih to zanima, torej najverjetneje vse), ali če bodo nadaljevali diskriminacijsko prakso, bo omejevanje govora zgolj prikrivalo, koliko se kontekst ni spremenil. Denimo, da bi si učitelji, administratorji in učenci povsem iskreno vzajemno krotili govor, ne da bi povsem razumeli zapletenost in raznolikost mladih iz spolnih manjšin. Lahko si predstavljamo, da bi v kaki šoli s strogim govornim kodeksom ugotovili, da ga je kak mladi gej prekršil, ker je drugemu mlademu geju ljubkovalno rekel »peder«. V tem izmišljenem primeru bi bil učenec lahko kaznovan le zaradi možnosti, da drugi poslušalci niso razumeli navezanosti, v duhu katere je bil izraz izrečen. Izkazalo bi se, da je kodeks vse preveč dejaven, drugi člani šolske skupnosti pa vse premalo.

Z drugimi besedami, če se preveč osredotočamo na to, kako učinkujeta nediskriminacijska politika in govorni kodeks, in premalo na to, kakšen razvoj privoščimo svoji šolski skupnosti, okrnemo igro pomenov in prostorov različnih oblik komunikacije. Poleg tega lahko kodeksi s strogimi in konkretiziranimi kategorijami varstva ovirajo zmožnost članov šolske skupnosti, da doumejo spremembe in novosti kategorij, ki jih šele začenjajo razumeti. Ko si je v Chicagu neki gejevski učenec za nekaj minut obul čevlje z visoko peto, so mu zabičali, naj se oblači svojemu spolu primerno ali pa naj zapusti šolo. Poleg tega da šola s svojo politiko varuje gejevske učence pred diskriminacijo, ima tudi pravila oblačenja, ki so opredeljena glede na spol. Šola sicer nima politike, ki bi varovala transspolne učence. A tudi, če bi jo imela, ni zanesljivo, da bi z njo podpirala tega konkretnega učenca, saj ni videti, da se sploh ima za transspolnika. Ob tem položaju se zastavlja vprašanje, kakšna politika bi najbolje zavarovala učenca, ki je po lastnem dožemanju očitno preveč zapleten, da bi se prilegal v kategorije, na podlagi katerih ga lahko šola zavaruje ali izključi. Kakor pravi: »Identificiram se s tistim, kar zjutraj oblečem.« (Anonimni učenec, citiran v Barlow 2002, str. 2) Ker kodeksi zagotavljajo varstvo na podlagi kategorij, omogočajo ljudem, da se izogibajo celostnemu razumevanju svojega sveta ter razmisleku o tem, kako raznolikost prakse nenehno zapleta kategorije.

Kodeksi ljudem omogočajo tudi, da z rabo peščice pogovornih tehnik zapolnijo vrzel, ki je posledica pomanjkanja izkušenj. Ko svoje učitelje pripravnike vprašam, kaj bi storili, če bi osnovnošolec drugemu osnovnošolcu rekel »peder«, se hitro zatečejo k odgovoru: »Povedal bi mu, da je ta beseda neprimerna.« Zakaj naj bi bila ta beseda neprimerna, ne znajo prav dobro pojasniti, potem ko jih nekoliko podrežam, pa se spomnijo tudi, da v otroštvu z razlago, da je nekaj »neprimerno«, nikoli niso bili zares zadovoljni. Vendar se s težavnimi temami

lažje spoprijemajo, če jih pri tem podpira kako pravilo, saj jih to odreši bremena razlage. Skratka, ko študenti v celoti dojamajo kulturno razpoloženje do homoseksualnosti, združijo željo po zatiranju homofobije z željo po omejevanju razprav o homoseksualcih. »Neprimernost« je s homofobijo povezana enako tesno kakor s homoseksualnostjo. Nadalje, »neprimernost« pomeni, da je o žaljivih besedah najbolje reči čim manj. Homofobni incidenti niso vredni omembe, ker jih nihče ne omenja. Študentje pravijo tudi: »Otroci sploh ne vedo, kaj te besede pomenijo.« A hkrati sami tem besedam nočejo podeliti pomena. Hočejo le, da jih kdo utiša, kakor da bi nerazložen upor proti govorcu pomenil že tudi upor proti kontekstu izgovarjanja besed.

Poznavanje pravega pravila ali izraza nadomešča poglobljeno razpravo o tem, zakaj besede sploh povzročajo težave. Nekaj študentov me je povsem resno vprašalo, ali je Judu sprejemljivo reči Jud, ker so besedo »Jud« dotlej slišali samo kot žaljivko. Veliko študentov, ki so morali sedeti v delavnicah proti homofobiji, me je vprašalo tudi, ali je geje in lezbijke v redu naslavljati z izrazom »queer«, saj so slišali pripadnike spolnih manjšin, da uporabljajo to besedo v pozitivnem pomenu. Po navadi sicer odvrnem kaj preveč poenostavljenega, na primer: »V redu je, če tega ne vpiješ skozi okno kamioneta in zraven ne mečeš pivovskih steklenic.« Toda ob tem vprašanju se vedno odpre še vprašanje, koliko so v pomenu besed udeleženi kontekst, govorec in namen. Pa še potem ni zanesljivo, kakšen je sam pomen. Ne glede na govorca in način izrekanja se lahko en človek ob izrečenem zgrozi, drugi pa je popolnoma neprizadet. Toda študentje, ki nimajo veliko stikov z ljudmi iz različnih skupin, zaradi svoje neizkušenosti ne znajo krmariti po zapletenosti in množici možnosti, ki jih ponuja jezik. »Izkustvo« seveda ni nič manj zapleteno od strpnosti in pomena. Izkustvo razumevanja, da je nekatere reči vredno zavarovati s kodeksi, drugih pa ne, pa samo po sebi ni poučno, ne glede na to, ali se upiraš, strinjaš ali tuhtaš o možnostih, ki so na voljo.

Ob primerih študentov, ki ugotavljajo, kakšne besede je prav govoriti drugim, se človeku zazdi, da imajo pravilne besede neko čarobno lastnost, s katero bodo zacelile družbene razpoke, ki ohranjajo različnost. Veliko učiteljev pripravnikov, ki so skušali izdelati strategijo ukrepanja ob nadlegovanju, povezanem s pristranskostjo, mi je razložilo, da jih je strah, da bi izrekli napačne besede in zaradi tega po pomoti obveljali za rasiste ali homofobe. Rekli so, da bi se bali posredovati v sporih med učenci, še bolj pa bi se obotavljali, preden bi kaj rekli vidno pristranskemu kolegu, saj bi lahko zaradi neizkušenosti z besedami tudi sami izpadli pristranski. Ti pogovori so pokazali predvsem, da učitelji pripravniki ne bi ukrepali, dokler se ne bi dodobra udomačili v izrazju, povezanem z raznolikostjo. To izmikanje odgovornosti vedno spremljajo nejevoljni komentarji, denimo: »Ne vem, kako trenutno hočejo, da se jim reče. Zdi se mi, da se to kar naprej spreminja, in če jim rečeš kaj napačnega, se razjezijo.« Z drugimi besedami, učitelji pripravniki vedo, česa ne smejo reči, a ker so najverjetneje živeli pod vladavino kodeksov, ne da bi se vsebinsko posvetili raznolikosti ali izobraževanju o njej, ne morejo k položaju prispevati ničesar. Lahko zgolj zafrustrirano ukinjajo besede in fraze, ki so jih včasih verjetno uporabljali (sicer zdaj ne bi bili zafrustrirani), potem pa so izvedeli, da so tabuizirane.

Kakor v stari šali »Kaj je to čifut? Judovski gospod, ki je odšel iz sobe,« je najbolj zaskrbljujoče, da se želja po rabi pravih besed pojavi le, kadar je opisana skupina navzoča. Bonton, ki ga zahteva navzočnost drugega, v svoji zadržanosti nenehno skriva potlačeno pristranskost. Iskanje pravih besed zahteva le trenutno opustitev običajne pristranskosti. Študenti iz večinskih skupin, ki se jim zdijo zahteve po omejevanju govora in izbiri drugačnih besed nerazumne, so deloma frustrirani zato, ker v neizgovarjanju vsega, kar bi radi rekli, ne vidijo nobene prave spremembe. Študentje so se morda zato, ker živijo po določilih kodeksov in se učijo po razmeroma molčečih učnih načrtih, navadili, da zadostuje že sprememba besed, s katerimi označiš drugega človeka.

Odzivanje na molk z molkom

Mladi iz spolnih manjšin in njihovi zavezniki so z dnevom molka, najbolj priljubljeno demonstracijo proti homofobiji v javnih šolah, ozračje molčečnosti obrnili v svojo korist. Udeleženci dneva molka se vsako leto okoli devetega aprila za devet ur zavežejo k molčečnosti. V tem času z razdeljevanjem kartic opozarjajo na ustavni in osebni molk, ki omejuje njihova življenja. Na karticah piše:

Prosim, razumi moje razloge za to, da danes ne govorim. Podpiram pravice lezbijk, gejev, biseksualcev in transspolnikov. Ljudje, ki danes molčijo, verjamejo, da morajo zakoni in odnosi vključevati ljudi vseh spolnih usmeritev. Dan molka skuša opozoriti na tiste, ki so jih utišali sovraštvo, zatiranje in predsodki. Pomisli na glasove, ki jih ne slišiš. (Projekt Dan molka 2001, str. 1)

Informacije o dnevu molka trdijo, da aktivizem ne zadostuje, saj so »akcije preveč odmaknjene od vsakdanjega življenja študentov. Homofobi se lahko zborovanjem preprosto izognejo. Na izobraževalnih dogodkih se pridiga že spreobrnjenim.« (Projekt Dan molka, 2001, str. 2) Udeleženci dneva molka, pravijo organizatorji, pa povsod, kamor gredo, »/.../ molčijo na viden način in s tem kažejo, da ne bodo več prenašali utiševanja ljudi, ki se prepoznavajo v oznaki queer«. (Projekt Dan molka, 2001, str. 3) Medtem ko bi bilo na priljubljenost te demonstracije moč cinično odvrniti, da gre za najmanj motečo od vseh mogočih demonstracij, tu še zdaleč ne gre le za navaden molk. Zdi se, da namerni molk, ki jasno opozarja na rutinsko utišanje spolnih manjšin, povzroča precej ogorčenja. Na moji univerzi je skupina queerovskih študentov od heteroseksualnih nezaveznikov prejela več pritožb zaradi nadlegovanja. Za nekaj heteroseksualcev, vajenih nerazmišljanja o tem, da lezbijke, geji, biseksualci in transspolniki navadno molčijo, je bilo opominjanje, da zdaj ne govorijo zanalašč, očitno preveč. Neka študentka je dejala, da je imela občutek, da jo queerovski študentje s karticami, ki so pojasnjevale, zakaj ne govorijo, »bombardirajo«. Molk lahko torej učinkuje enako zaskrbljujoče kakor govor. Po eni strani je študentko nekaj zmotilo in je zato drugače razmišljala o homofobiji. A hkrati je motnjo preobrazila v odziv, pri katerem je bila zopet zaverovana sama vase. Takšna so tveganja rabe pasivno-agresivnih tehnik za izpostavljanje vsebinskih poant.

Pa vendar ta demonstracija pripravi ljudi k razmišljanju in razpravljanju o tem, zakaj dotlej niso opazili molka spolnih manjšin. V nekaterih šolah se učitelji in učenci, ki ne molčijo, zapletajo v spontane pogovore o homofobiji. Čeprav nas lahko zaskrbi dejstvo, da pogovore pogosto spodbudi odsotnost glasov spolnih manjšin, akcija Dan molka zahteva, da tisti, ki se za položaj navadno ne zmenijo, prevzamejo več odgovornosti za svojo nevednost. Ker pripadam generaciji, ki je raje, kakor da bi molčala, kričala na ulicah, me skrbi, da pomanjkanje govora omogoča »homofobijo kot po navadi« s queerovsko privolitvijo ter dovoljuje preveč ljudem, da se za molkom skrijejo, kakor da se nič ne dogaja. Toda akcija kljub temu žanje odzive. Mediji to priložnost izkoristijo za uravnoteženo poročanje o konservativcih, intervjuvajo protestnike in celo pridobivajo izjave predstavnikov konservativnih organizacij, ki za protest sploh še niso slišali, a se z njim posmehljivo strinjajo. Kakor je neki konservativec razložil novinarju: »Če že molčijo, je to za nas priložnost, da smo še glasnejši.« (Ovadal, citirano v Williams 2002, str. 1)

Mediji izkoristijo tudi priložnost za duhovite naslove, kakršni so »Če hočeš kaj povedati, utihni«, »Dan molka zganja hrup« in »Zgovorni dan molka«. V Salt Lake Cityju, kjer so se več let trajajoči sodni boji končali z dodelitvijo pravice gejevsko-heteroseksualnim zavezništvom, da se srečujejo v javnih šolah, je poročanje o dogodku posnemalo homofobne predsodke: »V zadnjih 24 urah je skupina dijakov gimnazije Highland od sošolcev morda slišala poniževalno rabo besed, kakršni sta 'gej' in 'geto', seksistične šale in zaničevanje drugih zaradi oblačil, ki jih nosijo. Da bi temu napravili konec, niso rekli niti besedice. In to je dobro.« Članek se nadaljuje z razlago, da je molk akcija proti zatiranju (maj 2002, str. 1). Nenavaden učinek dneva molka je, da nezaveznike preseneti pogled na utišano manjšino, ki se utišanju upira s pasivno-agresivnimi tehnikami. Obdelovanje z molkom se sprva zdi trivialno, a nelagodje učencev, ki ne molčijo, se ves dan povečuje. Molk jih sčasoma razjezi in kakor vsak, ki ga kdo kaznuje z molkom, morajo tudi oni začeti postavljati vprašanja. Nemalo udeležencev razlaga, da njihova zaprisega ne traja dolgo, saj v njihovi bližini prej ali slej kdo reče kaj, na kar je treba odgovoriti. Queerovski molk tako postane nekaj, za konec česar morajo nemolčeči učenci zaprositi.

Ne menim, da se je na homofobijo moč odzvati z eno samo akcijo, vendar pa dan molka za razliko od kodeksov, ki omejujejo govor v zameno za omejitev zastopanosti, opozarja na institucionalne, kulturne in osebne prakse, s pomočjo katerih lahko ljudje ostajajo neseznanjeni s homofobijo, ki jim oblikuje življenje. Namernost molka moti ljudi, ki so navajeni na to, da je molk, vsiljen spolnim manjšinam, na videz nenamerna norma. Če dosežejo točko, na kateri jih začne motenje »homofobije kot po navadi« vznemirjati, začnejo zastavljati vprašanja ljudem, s katerimi se morda sploh še niso pogovarjali ali za katere si morda sploh niso mislili, da bi utegnili biti do homofobije kritični. Molk ni edini smoter dneva, toda učenci si začenjajo predstavljati, kako neprijetna je prevlada molka za spolne manjšine. Medtem ko kodeksi iščejo pristranskost v govornih dejanjih posameznikov, kaže molk prevlado pristranskosti ter to, kako molk oblikuje življenje tistih ljudi, ki jih številne politike z omejevanjem govora na videz varujejo. Morda je pomembnejši nauk, da se je treba z molkom ukvarjati. To spoznanje pa

vse vpletene opominja, da so deloma udeleženi v življenjih drug drugega in da morajo raziskati tako nelagoden kakor prelagoden molk.

Prevedel: Dušan Rebolj

Literatura

- American Association of University Women (2001). Hostile hallways: Bullying, teasing, and sexual harassment in school. Dostopno na: <http://www.aauw.org/2000/hostile.html>.
- Barlow, G. (2002). Principal gives high heels on boys the boot. V: Chicago Free Press, dostopno na: <http://www.glsen.org/templates/news/record.html?section=12&record=1386>.
- Butler, J. (1997). Excitable speech: A politics of the performative. New York: Routledge.
- Day of silence project (2001). Dostopno na: <http://www.glsen.org/templates/student/record.html?section=108&record=636>.
- Desmond, S. (2002). School board defers vote on policy to protect gay students. V: Baltimore Sun, 27.6.2002, str. 2.
- Gehring, J. (2000). Mass, stance on anti-gay bias in schools stirring debate. V: Education Week, 17.5.2000, str. 23.
- Kosciw, J. G. in Cullen, M. K. (2001). The GLSEN 2001 national school climate survey: The school-related experiences of our nation's lesbian, gay, bisexual, and transgender youth. New York: Gay, Lesbian, and Straight Educators Network.
- May, H. (2002). Highland students use silence to speak out against oppression. V: Salt Lake Tribune, dostopno na: <http://www.glsen.org/templates/news/record.html?section=12&record=1341>.
- McCain, R. S. (2002). Tolerance in schools a homosexual ploy, conservatives say. V: The Washington Times, 30. 5. 2002, str. 6.
- United States Court of Appeals for the Third District (2001). David Warren Saxe v. State College Area School District, št. 99–4081.
- Williams, S. (2002). Day of silence disrupted by protests. V: Journal Sentinel, dostopno na: <http://www.glsen.org/templates/news/record.html?section=12&record=1296>.
- Zernike, K. (2001). Free-speech ruling voids school district's harassment policy. V: New York Times, 16. 2. 2001, str. 10.